
SLOBODAN DRAKULIĆ

KULTURA I KONTRAKULTURA

Smatram da se pojam kulture treba određivati kao način društvene proizvodnje života ili način života ljudi u društvu, pri čemu se pod time misli sveukupnost društvenih odnosa na svim nivoima.¹

Ukoliko bi se kulturu odredilo kao duhovnu proizvodnju, susreli bismo se s dva poveznana problema: prvo, nemoguće je međusobno odvojiti materijalnu i duhovnu proizvodnju, budući da je svaki oblik proizvodnje uvijek istovremeno i materijalna (tjelesna) i duhovna (intelektualna, emotivna, intuitivna) djelatnost. Svako materijalnoj proizvodnji — proizvodnji materijalnih dobara — nužno pretходи duhovna proizvodnja, odnosno stvaranje predodžbe o predmetu koji se namjerava proizvesti; drugo, u pravilu je teško odvojiti duhovne od materijalnih proizvoda, budući da se i većina proizvoda čovjekove duhovne djelatnosti očituju kao materijalni predmeti — knjige, partiture, građevine itd.

Naravno, literarno djelo zapisano u knjizi nije svodljivo na korice, listove i bojom otisnute znakove od kojih se ona sastoji, ali je također neodvojivo od tog svog materijalnog oblika, osim u usmenoj književnosti, gdje je pak čovjek, narator ili recitator, materijalni prenosilac bez kojeg nema književnog djela. Slično je i s muzikom koja se dakako ne može svesti na niz nota, instrumenata i muzičara — no nije moguće ni odvojiti je od njih.

Jedina produktivna duhovna djelatnost čovjeka koja rezultira duhovnim proizvodima jest proizvodnja predodžbi, ideja, predrasuda i tome slično. Paradigma duhovnog proizvoda u tom je slučaju Bog ili bogovi. No ako se Boga ili bogove identificira s njihovim materijalnim prikazom (npr. statuom), tada je ideja Boga

¹ O tome vidi opširnije u Slobadan Drakulić, »Subkultura, kontrakultura i kulturna revolucija«, *Delo*, br. 12, Beograd 1976, str. 36—49.

čovjekov duhovni proizvod, no on sam istovremeno postaje i proizvedeni materijalni predmet, stvar, rezultat čovjekovog duhovno-tjelesnog rada.

Ako nasuprot tome kulturu definiramo kao način društvene proizvodnje života koji tako obuhvaća sveukupnost čovjekovih duhovno-tjelesnih aktivnosti i sve njegove odnose kao i odnose među svim socijalnim agregacijama u kojima on namjerno, slučajno ili pod prinudom participira, tada izbjegavamo gore navedene probleme, ali stojimo pred jednim drugim, koji nije nimalo manji. To je problem definiranja kulture prema društvu. U prethodnom slučaju (kada se kultura shvaća kao duhovna proizvodnja) taj se problem rješava tako što se kultura smješta unutar društva, kao jedan od oblika proizvodnje koji u njemu postoje.

U ovom drugom slučaju (kada se kultura shvati kao način društvene proizvodnje života) kultura se javlja kao sveukupnost čovjekovih djelatnosti, pa društvo postaje njenim proizvodom ili formom u kojoj se ona javlja a time ujedno i njenim vječno promjenljivim a najčešće preuskim okvirom.

Tada se pojam kulture po značenju gotovo podudara sa socijalnom dinamikom dok je društvo na putu redukcije na socijalnu statiku; kultura je sadržaj, društvo je oblik; društveno je sinhronijsko, kulturno dijahronijsko. U sociologiji bi prema tome najopravdanija orijentacija bila pozitivistička, budući da se u tom slučaju sociologija javlja kao socijalna morfologija; antropologija bi naprotiv češće zahtijevala kritičku teoriju, budući da se bavi ontološkim pitanjima.

No kako je osim za potrebe analize u društvu nemoguće odvajati sinhronijsko od dijahronijskog, statiku od dinamike i formu od sadržaja, nameće se potreba da pojmove kultura i društvo zamenjujemo sintagmom sociokulturni kompleks, a sociologiju, etnologiju, socijalnu i kulturnu antropologiju, te kulturologiju nadomještamo općom antropologijom kako je to prije tridesetak godina sugerirao David Bidney.²

Ako na takav način pristupamo kulturi (i društvu), onda nam se odatle već zadaje i način na koji ćemo definirati i pojam kontrakulture. Ona je tada način društvene proizvodnje života koji je suprotstavljen dominantnom. Naime,

² Riječ je o knjizi David Bidney, *Theoretical Anthropology*, Columbia University, New York, 1953, str. 85-124.

prva i očigledna razlika između kulture i kontrakulture sastoji se u tome što je ona prva dominantna, oficijelna, dok je ova druga potisnuta ili marginalna i neoficijelna.

Tako je dominantna kultura kasnog srednjevjekovlja bila feudalna, odnosno aristokratska, dok je kontrakultura tog perioda bio način društvene proizvodnje života koji se razvijao u gradovima, pa je prema tome kontrakultura bila plebejska — ona je predstavljala unutrašnju negaciju sociokulturnog kompleksa unutar koga se razvijala i koji je tokom vijekova razbijala.

No kako se difuzija kulture odvija i između distinktnih sociokulturnih kompleksa kao i unutar jednog te istog kompleksa (između dominantne kulture) i subkultura pa čak i kontrakulture kao i između pojedinih subkultura ili nekih subkultura i kontrakulture, to nije moguće govoriti isključivo o odnosu suprotstavljanja između kontrakulture i kulture (dominantne kulture) — u okviru ovog primjera između zamka i grada, već istovremeno o njihovom sukobljavanju ali i prožimanju. Tome dodatno doprinosi i oficijelnost a time gotovo redovito i obaveznost ponašanja u skladu s normama dominantne kulture, bar formalno ili pak djelomično.

Kontrakulture nastaju iz subkultura koje zajedno s dominantnom kulturom sačinjavaju jedan sociokulturni kompleks. To znači da je on unutar sebe beziznimno pocijepan na različite a ponekad i antagonističke dijelove. Naime, i dio subkultura suprotstavlja se dominantnoj kulturi: ono što jednu subkulturu pretvara u kontrakulturu jest uspješan napor njenih pripadnika da svoj projekt načina društvene proizvodnje života uspostave kao antagonistički i konkurentski dominantan. To znači da se socijalne grupe koje nose tu kontrakulturu suprotstavljaju vladajućoj klasi društva i dominantnom obliku društvene proizvodnje života općenito. Usljed toga se kontrakulture redovito javljaju u obliku socijalnih pokreta.

Za razliku od toga subkulture karakterizira parcijalnost i statičnost, često izrazito ambivalentan odnos prema dominantnoj kulturi, naročito prema životnim stilovima vladajućih klasa. To dolazi otuda što subkulture nastaju kao posljedica nemogućnosti uspostavljanja jednako načina života za sve pripadnike ma kog sociokulturnog kompleksa koji poznajemo, uključujući tu i takozvanu prvobitnu zajednicu, gdje se razlike temelje na spolu, dobi, snazi i umješnosti. Dakle dominantna kultura nije ujedno i kultura svih pripadnika društva —

dapače, ona je dominantna zahvaljujući između ostaloga i svojoj isključivosti u odnosu na većinu ili bar velik dio populacije društva. Samo postojanje dominantne kulture osuđuje one koji uslijed svog socijalnog statusa u njoj ne mogu potpuno učestvovati, na parcijalnu ili »potpunu« subkulturalnost.

Tako patrijarhalnost dominantne kulture osuđuje na subkulturalnost žensku populaciju (što niže na socijalnoj ljestvici, to potpunije) kao i omladinu (onu iz nižih socijalnih slojeva također u većoj mjeri); robnonovčani odnosi i socijalni status temeljan na imetku subkulturaliziraju manje imućne i siromašne; violentnost dominantne kulture izbacuje iz nje tjelesno slabije i manje violentne; korumpiranost u dominantnoj kulturi pogoduje stvaranju subkultura koje sačinjavaju skrupulozni itd. Neke od tih subkultura pokušavaju se ponašati kontrakulturalno, no u tome uspijevaju samo one koje svoj stil života razvijaju na način koji mu omogućuje da preraste u način društvene proizvodnje života. Ukratko i pojednostavljeno rečeno, to znači da kontrakulturalom postaje samo ona subkultura koja razvija autonoman (više ili manje) i dominantnom suprotstavljen način proizvodnje, razmjene i potrošnje a ne samo neki od tih odnosa. U suprotnom slučaju takva kontrakultura može postati dominantnom kulturom, no samo u slučaju da se njeni nosioci domognu ekonomske i političke vlasti ili da vladajuće klase prihvate tu kontrakulturalu i njome nadomjeste staru, dominantnu. Takav slučaj nalazimo u kršćanstvu koje od kontrakulture prerasta u dominantnu kulturu po cijenu pretvaranja u vlastitu suprotnost i kasnijeg gotovo neprekidnog obračunavanja sa sektama koje su pokušavale obnoviti izvorno učenje i način života.³

Pojedini dijelovi sociokulturalnog kompleksa ne podrazumijevaju podudaranje između socijalnih klasa i subkultura, kontrakultura i dominantne kulture. Segmenti vladajućih klasa mogu participirati u načinu života koji je karakterističan za niže ili čak potlačene klase, no u ovom posljednjem slučaju samo djelomično. Tako sitno plemstvo često živi na način koji nije daleko od načina života imućnijih slobodnih seljaka neplemića (na primjer seosko plemstvo u Engleskoj ili, što je još bolji primjer u Škotskoj — kod nas je to takozvano šljivarsko plemstvo). Istovremeno imućni plebejci po načinu života često u većoj mjeri participiraju u dominantnoj kulturi od siromašnijih patricija (takav slučaj nalazimo i kod naših antunina

³ O tome vidi nešto opširnije u S. Drakulić, »Kontrakultura i historija«, *Revija za sociologiju*, br. 1-2, Zagreb, 1980, str. 9-16.

u Dubrovniku). U kriznim ili »prelaznim« periodima — bez obzira na razloge — nailazimo na relativno masovnu pojavu napuštanja dominantne kulture od strane pojedinaca ili čitavih grupa koje prelaze na pozicije potlačenih klasa i žive nekim od subkulturnih načina života (fenomen kulturnog i političkog otpadništva aristokrata u Rusiji XIX stoljeća: dekabristi, veći broj anarhista i narodnjaka i slično).

Problem proučavanja fenomena kontrakultura nametnuo se već i prije kraja šezdesetih godina, kada se njime bave socijalni psiholozi ili patolozi poput Jingera (Yinger) — a na drugoj strani pjesnici Bit (beat) provenijencije kao Gari Snajder (Gary Snyder) ili Kenet Reksrot (Kenneth Rexroth).⁴ Za razliku od prve dvojice koji još uvijek upotrebljavaju pojam subkulture i za kontrakturne fenomene Reksrot, koji piše nakon T. Rošaka čije radove poznaje, istoj pojavi pristupa iz rakursa komunalizma (koji se ponekad, kao kod P. Goodmana, naziva i komunitarizmom). Snajder i Reksrot korijene subkulture odnosno komunalizma traže već u predklasnim društvima: Snajder u šamanizmu a Reksrot u neolitskom selu, prateći ga sve do suvremenih kontrakturnih pojava u kojima prvi vidi obnovu plemena ili ono što su Morgan i Engels svojedobno nazivali »ponovnim ozbiljenjem ljudske zajednice«.

Smatram da se korijene subkultura i kontrakultura treba tražiti u razlikama unutar predklasnih društava do kojih dolazi uslijed podjele rada i na njoj utemeljenih statusnih razlika po spolu, dobi i sposobnostima. Ipak, širi razmah ovih pojava treba tražiti u klasnim društvima, a periode procvata u vremenima tranzicije ili opadanja pojedinih sociokulturnih kompleksa (Periklovo i kasnije doba u Ateni, Augustova vladavina i dva stoljeća nakon toga u Rimu, renesansa u Italiji i kasnije širom Evrope, doba reformacije na evropskom sjeveru, te buržoaska epoha u striktnom smislu nakon 1789. koja traje i danas i u kojoj je svako vrijeme tranzicijsko).

Iz tranzitornosti svake »faze« buržoaske epohe proizlazi i množenje subkultura, te jačanje kontrakturnih tendencija unazad dvadesetak godina. Premda je brzi rast libetersko-egalitariističko-pacifističke kontrakture iz šezdesetih godina suzbijen u protekloj dekadi, niz znakova ukazuje na to da je period opadanja za njene nosioce bio period prestrukturira-

⁴ O idejama G. Snydera vidi Kenneth White, *The Tribal Dharma*, Unicorn, Llanfynydd, 1975; što se tiče K. Rexrotha, vidi njegovu knjigu *Communalism*, Seabury, New York, 1974.

nja i autorevalorizacije. Otda elementi kontrakulturalnosti kod »zelenih« u Njemačkoj, Radikalne partije u Italiji, te ekologista, antimilitarista i antinuklearista u Evropi i SAD.

No, i pored svega toga, ne može se sa sigurnošću tvrditi kako stojimo pred još jednom fazom punog razmaha kontrakulture, premda se i dalje umnožava broj subkultura koje se neprijateljski odnose prema ovom ili onom aspektu dominantne kulture ili čitavog sociokulturnog kompleksa: osim gore spomenutih subkultura tu su i feministi, komunitaristi, dio sektarijanaca i misticista, homoseksualci, militanti i organizirani beskućnici itd.

Ipak ni jedna od navedenih subkultura ne nudi platformu (bez obzira na to koliko ona bila koherentna ili ne), oko koje bi okupila i značajan dio pripadnika drugih subkultura i u svom projektu načina društvene proizvodnje ponudila mogućnost zadovoljavanja i njihovih revandikacija. Moguće je da ni jedna od tih subkultura to ni ne može izvesti.

U tom pogledu su kao osnova eventualne kontrakulture kraja ovog vijeka vjerovatno najozbiljniji pretendenti ekologisti, antimilitaristi i njima bliske liberterske tendencije, no to nužno ostaje samo pretpostavka.

